
STUDIA IURIS

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK / JOURNAL OF LEGAL STUDIES

2025. II. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A folyóirat a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának a közleménye. A szerkesztőség célja, hogy fiatal kutatók számára színvonalas tanulmányaik megjelentetése céljából méltó fórumot biztosítson.

A folyóirat közlésre befogad tanulmányokat hazai és külföldi szerzőktől – magyar, angol és német nyelven. A tudományos tanulmányok mellett kritikus, önálló véleményeket is tartalmazó könyvismertetések és beszámolók is helyet kapnak a lapban.

A beérkezett tanulmányokat két bíráló lektorálja szakmailag. Az idegen nyelvű tanulmányokat anyanyelvi lektor is javítja, nyelvtani és stilisztikai szempontból.

A folyóirat online verziója szabadon letölthető (open access).

ALAPÍTÓ TAGOK

BODZÁSI BALÁZS, JAKAB ÉVA, TÓTH J. ZOLTÁN, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

FŐSZERKESZTŐ

JAKAB ÉVA ÉS BODZÁSI BALÁZS

OLVASÓSZERKESZTŐ

GIOVANNINI MÁTÉ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BOÓC ÁDÁM (KRE), FINKENAUER, THOMAS (TÜBINGEN), GAGLIARDI, LORENZO (MILANO),
JAKAB ANDRÁS DSc (SALZBURG), SZABÓ MARCEL (PPKE), MARTENS, SEBASTIAN (PASSAU),
THÜR, GERHARD (AKADÉMIKUS, BÉCS), PAPP TEKLA (NKE), TÓTH J. ZOLTÁN (KRE),
VERESS EMŐD DSc (KOLOZSVÁR)

Kiadó: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Székhely: 1042 Budapest, Viola utca 2-4

Felelős Kiadó: TÓTH J. ZOLTÁN

A tipográfia és a nyomdai előkészítés: CSERNÁK KRISZTINA (L'Harmattan) munkája

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt., felelős vezető: TOMCSÁNYI PÉTER

Honlap: <https://ajk.kre.hu/index.php/jdi-kezdolap.html>

E-mail: doktori.ajk@kre.hu

ISSN 3057-9058 (Print)

ISSN 3057-9392 (Online)

URL: KRE ÁJK - Studia Iuris

<https://ajk.kre.hu/index.php/kiadvanyok/studia-iuris.html>

AZ 1831-ES BELGA ALKOTMÁNYOZÁSI KÜZDELEM BENJAMIN CONSTANT POLITIKAFILOZÓFIÁJA ÉS A LIBERÁLIS KATOLICIZMUS KERESZTTÜZÉBEN IN THE CROSS-FIRE OF BENJAMIN CONSTANT'S POLITICAL PHILOSOPHY AND LIBERAL CATHOLICISM: THE STRAGGLES FOR CONSTITUTIONALISM AND NATIONAL SOVEREIGNTY IN BELGIUM IN 1831

TÓTHNÉ LAKATOS MÁRIA¹

ABSTRACT ■ The Belgian constitution of 1831 is considered as the milestone and pattern of modern democratic, liberal constitutions. This paper intends to illuminate the circumstances of the Belgian Revolution from a complex and special point of view. This point of view gathers the circumstances in to the context of a legal culture, and focuses on the chain of events as a model of religious freedom as a factor, able to effect constitutional culture.

KEYWORDS: Belgian constitutional development, Félicité Lamennais, unionism, liberal Catholicism, methodological individualism

ABSZTRAKT ■ Az 1831-es belga alkotmányt a modern, polgári, demokratikus, nemzeti liberális alkotmányok mérföldkövének és mintájának tekinti a jogfejlődés. Ez a tanulmány egy másik, összetettebb szemszögből tekint ezen alkotmányozási folyamatra és körülményeire. Ez a szemlélet így foglalható össze: a belga alkotmányozási küzdelem, mint a vallásszabadság egy modellje, amely alkalmas egy állam közjogának, alkotmányozási kultúrájának formálására.

KULCSSZAVAK: belga alkotmányfejlődés, Félicité Lamennais, unionizmus, liberális katolicizmus, metodológiai individualizmus

¹ Doktorandusz hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola.

1. BEVEZETÉS

Vitán felül áll, hogy a vallás- és lelkiismereti szabadsághoz való jog az emberi jogi katalógus első generációs elemeinek egyike. Kibontakozása azonban a felvilágosodást megelőző, az ún. „konfesszionalizmus korába” nyúlik vissza, és az emberi jogok normatív forradalmában teljesedik ki. Ez alatt az ötszáz év alatt – tehát a konfesszionalizmus korától a normatív forradalomig – a vallásszabadságért folytatott küzdelem egy eszmetörténeti korszakokon és országokon átívelő folyamat kibontakozása során gyűjtötte össze vívmányait. A jelen tanulmány e küzdelem egyik országmodelljének és egyben egy új kihívásokkal teli korszakának bemutatására vállalkozik, amely egyben egy alkotmánytörténeti mérföldkövet is teremtett. Ez a modell az 1831-es belga alkotmányért, és ezzel együtt a független szuverén Belgium elismertetéséért folytatott küzdelem, amelynek eredménye a XIX. századi polgári (klasszikus) liberális alkotmányok mérföldköve és iskolapéldája lett. Emellett számos egyéb sajátos újítást is felvonultat, így a katolicizmus küzdelmét annak szabad gyakorlásáért, valamint a katolicizmus – mint konzervatív eszmerendszer – ütközését a szekularizált klasszikus liberalizmussal, valamint a metodológiai individualizmus előretörését.

A nyugati egyházban, Európában, az ún. „vallásszabadságért folytatott küzdelem” nemcsak identitásképző társadalmi jelenség, hanem a közjog számára is relevánssá vált, és mint ilyen, az emberi jogi diskurzust és az államok alkotmányos identitását is képes volt befolyásolni. Ezek az állítások a konfesszionalizmus korszakában elsősorban a protestantizmusra voltak igazak. Bizonyos szerzők² a XVI. századi reformáció utóhatásaként sorolják fel a nemzeti gondolkodás kezdeteit, valamint a polgári demokrácia előfutáraként jellemzett, a „két-kard-elméletet” újraértelmező, állam eszményét is. Kérdésként merül fel, hogy vajon a katolicizmusnak is volt-e ilyen közjogot formáló ereje, hatott-e a katolicizmus is az alkotmányos identitásra, és ha igen, milyen jogi kultúrába ágyazódva, milyen folyamatok keretében és hatására érhető tetten ez a jelenség. Az iménti kérdésekre keresi a választ a jelen írásmű.

A jelen kutatás a felvilágosodás szekularizált, racionalista gondolkodású korszakának tanulságaiból táplálkozó ellenkorszakot, vagyis a Bécsi Kongresszus

² SZÁNTÓ KONRÁD: *A Katolikus Egyház Története*. 2. Köt. Budapest, Ecclesia Kiadó, 1988, 77–78., 107–109. Lásd még KEVEVÁRI ISTVÁN: Tolerancia és pluralizmus a XIX. századi politikai filozófiai gondolkodásban. *Acta Humana*, 2018 (2), 82–84; SZABÓ ZSOLT: A reformátorok királytűkre. *Acta Humana*, 2018 (3), 34.

által újrászervezett,³ a teológiai romantika,⁴ az ultramontanizmus⁵ és a metológiai individualizmus⁶ eszmeiségében élő Európában, a katolicizmus és az ehhez társult eszmeáramlatok⁷ alkotmányteremtő, (nemzeti) identitásképző, az emberi jogi gondolkodást újrafelfedező, közjogot formáló erejét vizsgálja Belgium példáján.

Az írásmű öt fő részből áll: bevezetésből; a jogi kultúra bemutatásából; a XIX. századi belga katolicizmus szerepének, és kapcsolatrendszerének bemutatásából; és negyedikként – mintegy a folyamat eredményeként – egy, összehasonlító jogi vizsgálódásból, amely – a belga vívmányok érzékeltetéseként – a releváns francia, holland és belga alkotmányokat hasonlítja össze; majd egy végső összegzés következik.

2. A JOGI KULTÚRA BEMUTATÁSA

2.1. A jogi kultúra fogalma általában

A jogi kultúra egy komplex fogalom. Napjainkban a jogösszehasonlítás használja arra, hogy egy komplex összehasonlítási szempontrendszert teremtsen a komparatista számára annak érdekében, hogy árnyaltabb képet kaphasson a vizsgált jogrendszerről, és az összehasonlítandó jogintézményekről azok társadalmi vagy (eszme)történeti relációjában, továbbá, hogy az összehasonlítandó normaszövegeket jobban megértse. A jogi kultúra azokat a kapcsolódási pontokat hozza felszínre, amelyek relevánsak a társadalmi és az (eszme)történeti folyamatok és a jogfejlődés egymásra hatása szempontjából. Jogi kultúra, jog és társadalmi környezet egymásra hatása az a keretrendszer, amelyben az egyes jogintézmények összehasonlíthatóság érdekében árnyaltabban megismerhetők.

³ ORMOS MÁRIA – MAJOROS ISTVÁN: *Európa a nemzetközi küzdőtéren Felemelkedés és hanyatlás 1814–1945*. Javított és bővített kiadás. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 21, <https://www.szaktars.hu/osiris/view/ormos-maria-majoros-istvan-europa-a-nemzetkozi-kuzdoteren-felemelkedes-es-hanyatlas-1814-1945-osiris-tankonyvek-2003/?pg=4&layout=s>. Lásd még BERTRAND RUSSELL: *Freedom and Organization 1814–1914*. London, George Allen & Unwin Ltd, 1934.

⁴ SZKÁROSI NIKÉ: A liberális katolicizmus kiemelkedő gondolkodói Franciaországban és Itáliában. *Studia Caroliensis*, 2007 (3), 117–141, https://portal.kre.hu/doc/studia/Cikkek/2007.3.szam/Szkarosi_Nike.pdf.

⁵ <https://lexikon.katolikus.hu/U/ultramontanizmus.html>.

⁶ <https://szociologia.hu/dynamic/9703orthmayr.htm>.

⁷ ERDŐDY GÁBOR: Az 1830-as forradalom utáni belgiumi helyzet. *Századok*, 2020 (2), 249, https://epa.oszk.hu/03300/03328/00038/pdf/EPA03328_szazadok_2020_02_245-280.pdf.

A jelen írásműben a jogi kultúrát a Bécsi Kongresszus vívmányai és a katolicizmussal keveredő eszméáramlatok⁸ jelentik, az összehasonlítható jogintézményeket pedig három alkotmány normaszövege adja az alábbi, szemléletformáló kérdésekre választ adva: „milyen problematikus helyzetből indult a belga alkotmányfejlődés? Honnan merített? Mivé fejlődött?”

A jelen írásmű szempontjából mindez azért fontos, mert a Bécsi Kongresszus által teremtett, később jellemzendő, sajátos jogi kultúrára, Belgium éppen a különböző, vagy egymással ellentétes eszmék keveredése, legfőképpen az egyes vallási és politikai csoportok egymás közti alkujai árán adja meg közjogi válaszreakcióját, amely alkotmány-fejlődéstörténeti mérföldkővé emelkedett. A jogi kultúra bemutatását azért is tartom módszertanilag praktikusabbnak, mert a nagymennyiségű tényanyag – módszertanilag a történeti kutatás felé hajló – megisméltése egyfelől meghaladná ennek az írásműnek a kereteit, másfelől, az írásmű összehasonlítható és nem történeti jellegű, harmadszor, szükségtelen és indokolatlan is. A jogi kultúra lehetőséget ad arra, hogy csak a releváns tények kapcsolódási pontjaira koncentráljon a szerző.

2.2. A jogi kultúra mint politikatörténeti, kulturális és gazdasági közeg bemutatása

Politikatörténeti szempontból az alábbi tények relevánsak. Európa mintegy kétezer éves történetét (a Római Birodalom praeklasszikus korszakától kezdve folyamatosan) egy sajátos küzdelem állandósága jellemezte. Ez a küzdelem az összbirodalmi, összeurópai és a partikuláris, hazai jogi és társadalmi kultúra egymáshoz való viszonyának folyamatos versengésével írható le. Ilyen összeurópai, birodalomépítésre törekvő, tematikusan univerzalizáló entitás volt maga a Római Birodalom, a Római Katolikus Egyház vagy a Német–Római Császárság. Ezek az összeurópai univerzalizáló jelenségek törekedtek ugyan egyfajta tematikus birodalomépítésre, de szándékaik nem irányultak a hazai, partikuláris jogok, kultúrák eltörlésére. Az összeurópai és a partikuláris (jogi)kultúrák az európai történelem során mindig valamilyen sajátos (versengő, ellenkező vagy együttműködő) viszonyban voltak egymással. Az összeurópai és a partikuláris között mindig valamilyen, a kor természetéből adódó küzdelem zajlott.

⁸ ERDŐDY GÁBOR: A független belga alkotmányos monarchikus rendszer megteremtése. *Jogtörténeti Szemle*, 2010 (1), <https://majt.elte.hu/media/b7/2d/7a67100825746f04e2b7d91b92a91b3c1d05f9c1aefe54df15062c1af321/MAJT-Jogtorteneti-Szemle-201001.pdf>. Lásd még SZKÁROSI 2007, 117–124.

Az ilyen természetű küzdelmet szándékozott eltörölni a Bécsi Kongresszus. A Bécsi Kongresszus az európai békét tűzte ki céljául.⁹ Ennek eszközeül elsősorban a Napóleon uralmát megelőző, abszolutisztikus monarchiák legitimációját, restaurációját valósította meg. Ehhez kapcsolódóan a második célja volt, hogy – mint bármely más állam politikai státuszát és határait – a Pápai Állam helyzetét és határait is rendezze, némiképp visszaadva ezzel az Egyház korábbi tekintélyét, és megkísérelve ezzel a trón és az oltár egységének helyreállítását – amennyire ez lehetséges volt.¹⁰ A fenti célokat a következő eszközökkel valósította meg a Kongresszus:

- Az európai államok politikai kapcsolatrendszerének újraszervezése egy kétszintű hierarchiába sorolódott, amely hierarchia ismer ún. „nagy hatalmakat, és ún. „kis államokat”. Ez utóbbiak nem rendelkeznek jelentős politikai befolyással, hanem a nagyhatalmak játékszerei. Ilyen játékszerszerep várt Hollandia és Belgium kényszerközösségére is, amely Egyesült Német-Alföldi Királyság néven jött létre 1815. augusztus 24-én egy arisztokratikus szellemiségű, nem-népképviselési¹¹ alapú alkotmány közjogi legitimációja által.
- Az európai békét és rendet kizárólag főhatalmat gyakorló, monarchisztikus államok formájában valósítja meg a Kongresszus, a nemzeti gondolkodás értékrendje elhanyagolódik.¹²
- A nagyhatalmak a „kis államokat” eszközül használják fel pl. Franciaország sakkban tartására. Ilyen volt Hollandia és Belgium kényszerközössége, az ún. Egyesült Német-Alföldi Királyság.¹³

A fenti elvekkel a Bécsi Kongresszus egy olyan új jogi kultúrát teremtett, amelyben egy öt országból álló nagyhatalmi csoportosulás örködött az európai béke felett, irányította a „kis államokat”. Egy ilyen jogi kultúra új és életidegen volt attól a jogi kultúrától, amely – ahogy fentebb kifejtettem – Európát történelme folyamán hagyományosan jellemezte. Erre az életidegenségre adtak válaszreakciót

⁹ ORMOS – MAJOROS 2003, 18–32.

¹⁰ Lásd bővebben SZÁNTÓ 1988, 349–356.

¹¹ GITA DENEKERE: Continuity and Discontinuity of the Constitutional Monarchy from an International Perspective. *The Netherlands-Belgium (1815–1831). BMGN – Low Countries Historical Review*, 2015 (4), 121–131, <https://bmgn-lchr.nl/article/view/6397/6460>.

¹² ORMOS – MAJOROS 2003, 24.

¹³ ORMOS – MAJOROS 2003, 29., 66–67. és 56–61. Lásd még MEZEY BARNA – SZENTE ZOLTÁN: *Európai alkotmány- és parlamentarizmus történet*. Budapest, Osiris kiadó, 2003, 272–273. és 282–284, <https://www.szaktars.hu/osiris/view/mezey-barna-szente-zoltan-europai-alkotmany-es-parlamentarizmus-tortenet-osiris-tankonyvek-2003/?pg=0&layout=s>.

az Európán végigsöprő forradalmi hullámok, amelyek közé a belga forradalom és alkotmányozási küzdelem is tartozott.

A fent említett „kényszerközösség” a politikai összezártságon túl, nyelvi, vallási, és gazdasági ellentétek formájában is megnyilvánult.¹⁴ Az ellentétek az alábbiak voltak: Hollandia protestáns, Belgium katolikus. Hollandia gazdaságának gerincét a kereskedelem adta, tehát a szabadkereskedelemben volt érdekelt. Belgium gazdaságának gerincét az ipar és a mezőgazdaság adta, tehát a védővámok fenntartásában volt érdekelt. A mesterséges államalakulatban három különböző nyelvű és kultúrájú népcsoport: a frankofon kultúrájú vallon, a holland, és a „kevert” flamand volt összezárva.¹⁵

A fenti elvek érvényesülésének egyenes következménye volt, hogy a Nagy-Britannia által kiemelten támogatott, ütközőzónaként létrehozott Egységes Német-Alföldi Királyság egy politikai, kulturális, nyelvi, vallási és gazdasági kényszerközösséget alkotott, amelyből hiányzott az az identitástudat, amely egy ilyen plurális állam összetartásához – normális esetben – szükséges lett volna.¹⁶

A fentiekből látható tehát, hogy a belga alkotmányozási küzdelem megértéséhez mind az összeurópai, mind az Egyesült Német-Alföldi Királyság sajátos jogi kultúrájának bemutatása szükséges. Ennek a kíváncságnak tett eleget a jelen szemelvény. A Bécsi Kongresszus által előidézett életidegen politikai és jogi kultúra, az Egységes Német-Alföldi Királyság mesterségesen létrehozott kényszerközössége, a társadalmi, gazdasági és vallási különbségek figyelmen kívül hagyása, együttesen olyan soktényezős, összetett jogi kultúrát teremtett, amely az 1831-es forradalomnak, és az e köré csoportosuló, a vallási identitás mentén is szerveződő, politikai eszmék küzdelmének, és alkotmányozási küzdelmének lett szálláscsinálója.

A fent említett vallási különbségek és azok kezeletlensége, valamint a katolikus ellenzék politikai és közjogi szerepvállalása különös színt visz a fent bemutatott komplex jogi kultúrába. A következő nagyobb szemelvény ezt mutatja be.

¹⁴ MEZEY – SZENTE 2003, 28–283. Lásd még ORMOS – MAJOROS 2003, 56–57; ERDŐDY 2010, 2.

¹⁵ ERDŐDY 2010, Ibid.

¹⁶ CONCHA GYŐZŐ: *Újkori alkotmányok*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1884, 2–3.

3. KATOLICIZMUS SZEREPE A BELGA ALKOTMÁNYOZÁSBAN

3.1. Áttekintés

Az előző szemelvényből már kitűnt, hogy a belga alkotmányozási küzdelmet egy összeurópai és egy német-alföldi perspektívából együttesen kell értelmezni.¹⁷ A katolicizmusnak a belga alkotmányozásban betöltött szerepét vizsgálva, ugyanezt a kettős olvasatot kell alkalmaznunk. Ahogy a belga alkotmányozási küzdelem egy válaszreakció volt egy összeurópai jelenségre, úgy a belga katolicizmus is válaszreakció volt a német-alföldi politikai és jogi helyzetre, és a belga katolicizmus egy sajátos viszonyt teremtett a Vatikán központi álláspontjához képest. Ahogy tehát a Belgium alkotmányozása is a Bécsi Kongresszus és Frigyes Vilmos király intézkedései tükrében érthető meg, úgy a belga katolicizmus a Vatikán álláspontjával és a német-alföldi belpolitikával együtt értelmezendő. Hangsúlyozom, hogy ugyan egymással ellentétes álláspontokat képviselő felekről teszek említést, értékítéletet egyikről sem célozom alkotni. Ebben a szemelvényben megismertetem a katolicizmus vatikáni jellegét, a belga katolicizmus belső csoportosulásait, az eszmék változásait.

3.2. A vatikáni „központú” katolicizmus helyzete a Bécsi Kongresszus hatására¹⁸

Ahogy a Bécsi Kongresszus helyreállította a Pápai Állam tekintélyét, és a trón és az oltár szövetségének helyreállítását szorgalmazta, úgy a Pápai Állam is hasonló célokat fogalmazott meg. A nagyhatalmak és a Pápai Állam tehát azonos céljaik miatt egyfajta szövetséget alkottak. E célok azonosságának hangsúlyozása a belga katolicizmus szempontjából is fontos lesz. A célok megvalósításának mikéntje szempontjából azonban a vatikáni felső klérus két politikai táborra oszlott meg: az ún. zelantik és az ún. politikantik csoportjára. A két csoport közötti nézetkülönbség konzervatívizmusuk radikalizmusában¹⁹ mérhető. A zelantik a trón és az oltár egységének helyreállítását, az egyház feudális kiváltságainak visszaszerzését, továbbá egy új katolikus társadalom újrateremtését szigorúban értelmezték, ezekhez merevebben ragaszkodtak, a világi hatalmakkal való együttműködéssel szemben szkeptikusak voltak. Céljaik elérésének biztosítékát,

¹⁷ DENECKERE 2015, 121–131.

¹⁸ SZÁNTÓ 1988, 349–352.

¹⁹ A „radikalizmust” nem tartom szerencsés kifejezésnek, csupán a közérthetőség kedvéért használom.

és eszközeik biztosításának hatékonyságát a Szent Szövetség katonai erejében látták. A zelantik nem voltak figyelemmel a XIX. század jellegzetes társadalmi változásaira, mint pl. a polgárság vagy a munkásosztály mint sajátos igényű társadalmi realitások megjelenésére.

A felső klérus másik politikai táborát – szintén vatikáni szinten – az ún. politikantik alkották, akik jobban hajlottak a szekuláris hatalmakkal való politikai együttműködésre, a katolicizmus restaurációját politikai eszközökkel, engedékenyebb szemléletben szándékoztak megoldani. Azt, hogy a korszak pápai éppen melyik irányzathoz közelítettek, nagyban meghatározta az összeurópai, a szekuláris politikai helyzet is, ahogyan ezt a belga katolicizmus és annak egyes képviselői sorsának alakulása kapcsán látni fogjuk.

Ahogy már említettem, az egyes európai államokban – tehát országokban külön-külön – a klérus szintén megalkotta a maga sajátos viszonyát a Vatikán fent részletezett álláspontjaihoz képest. Tehát az egyes európai országok felsőklérusa már a Vatikán mindenkori álláspontjához képest is megosztott volt. A belga katolicizmus szempontjából – a kezdetekről lévén szó – a belga felsőklérus és a Vatikán viszonylatában az ún. ultramontán meggyőződésű egyházpolitikai tábor emelendő ki. Az ultramontanizmus azokat a papokat tömörítette, akik a Vatikán mindenkori álláspontjával mindenben egyetértettek, és minden kérdésben a Vatikántól várták az iránymutatást.²⁰ Az ultramontanizmus – jóllehet, az Egyház szervezeti működéséhez ez az irányzat állt a legközelebb, Róma kizárólagos hatalmát ez szolgálta a legkövetkezetesebben – magában hordozta annak veszélyét, hogy az Egyház nem képes figyelemmel lenni a változó világ kihívásaira, és ennek következtében nem lesz képes a megváltozott korban betölteni²¹ az Üdvösséget közvetítő szerepét. A jelen írásmű által tárgyalt korszakban a zelantik politikai táborának nézetei, mint központi ideológia, párosultak az ultramontanizmussal, mint az előzőnek engedelmeskedő ideológiával az egyes államok felsőklérusa részéről. A két ideológiának ez a megfelelése eredményezte azt, hogy az Egyház nem volt képes kezelni az Európán végigsöprő forradalmi hullámokat, nem volt képes nyitottá válni pl. a polgárság igényeire, a metodológiai individualizmus jegyében megfogalmazott szabadságjogok elismerésére. Ez utóbbi megállapítás sarkalatos fontosságú a belga katolicizmus és vezéralakjai szempontjából. E vezéralakok között voltak ultramontán meggyőződésű egyházi személyek is, akik azonban – kezdetben, amíg ez tartható volt – keresték a *modus vivendi* az ORÁINAI FRIGYES VILMOS-féle kormányzattal.

²⁰ SZKÁROSI 2007, 117. Lásd még Magyar Katolikus Lexikon szócikk, <https://lexikon.katolikus.hu/U/ultramontanizmus.html>.

²¹ SZKÁROSI 2007, Ibid.

A zelantik és az ultramontanizmusból kifejlődve, ennek ellenpontjaként – éppen Belgiumból kiindulva²² – valósult meg a gyakorlatban, és teremtette meg a Belga Alkotmányt a kor változásait figyelembe vevő, azokat az államszervezés, a közjog részévé tevő ideológiai irányzat, a liberális katolicizmus vagy katolikus liberalizmus.²³ Ez utóbbi irányzat relevánsnak tekintette a szekuláris világ politikai, társadalmi és gazdasági változásait, megkísérelte az Egyház szerepét és működését a változások figyelembevételével újraértelmezni. A liberális katolicizmus volt az az irányzat, amely megkísérelte pragmatikusan kezelni a zelantik, az ultramontanizmus és a szekularizált liberalizmus és a metodológiai individualizmus közötti szakadékot. A liberális katolicizmus megkísérelte önmagát értelmezni a változó világban, annak reményében, hogy a szekuláris változásokra reagálva az Egyház talán nem sodródik a társadalom periferiájára, és továbbra is képes lesz betölteni Üdvösséget közvetítő küldetését. A következő szemelvényben a belga alkotmányozási küzdelmet a fent részletezett ideológiai irányzatok tükrében mutatom be.

3.3. A Belga Alkotmány kibontakozása az ultramontanizmus, a klasszikus szekularizált liberalizmus és a liberális katolicizmus, valamint a zelantik nézete tükrében

A belga alkotmányozási küzdelem akkor kezdődött, amikor az Egyesült Német-Alföldi Királyság Alkotmánya 1815. augusztus 24-én hatályba lépett.²⁴ Paradox módon azonban a küzdelem első lépése az volt, hogy a kezdetben ultramontán meggyőződésű belga felső klérus – jóllehet az ultramontanizmus mértéke tekintetében megosztott volt – keresni próbálta a *modus vivendi* az „oktrojált” Holland-Orániai vezetéssel.²⁵ A radikálisan ultramontán meggyőződésű felsőklérus-tagok megtiltották a belga katolikus állampolgároknak, hogy letegyék a hűségüket a holland alkotmányra. Ezzel szemben az engedékenyebb, ám magukat szintén ultramontánnak valló, elhíresült egyházi vezetők tisztséget is vállaltak a miniszterek között, vagy a Felső Házban. Ez utóbbi tábor ugyan a tisztségek elvállalásával kivívta a radikálisabb társaik és a zelantik által uralt Vatikán rosszállását, de ez az engedékenyebb tábor azzal érvelt, hogy a betöltött

²² SZÁNTÓ 1988, 357–358.

²³ Ibid. Lásd még SZKÁROSI 2007, 117–119.

²⁴ DENECKERE 2015, 131.

²⁵ ERDŐDY GÁBOR: A belga liberális katolikus unionizmus: 1825–1848. *Egyháztörténeti Szemle*, 2009 (1), 2–5.

tisztiságok segítségével elő tudják mozdítani a belga érdekeket.²⁶ Hamar kiderült azonban, hogy a nyelvhasználati rendelet, a közoktatási rendelet, a papképzés átalakításáról szóló rendelet, a gazdasági intézkedések, valamint a sajtócenzúra a mindennapi életben a belga társadalom egészét hátrányosan érinti. A belga állampolgárok megfosztattak a közhivatal-viselés jogától, kötelezővé vált a flamand nyelv használata a vallon területeken is, nem ismerték el a korábbi belga-vallon diplomákat, a katolikus szemináriumba való felvételt pedig egy kétéves állami/protestáns átképzés előzte meg.

A sérelmek mind a szekularizált gondolkodású liberális, mind az ultramontán gondolkodású, katolikus politikai csoportokban felgyülemlettek. A katolikusok a papképzés átalakítását, és az oktatás szabadságának aláaknázását sérelmezték, a szekularizált liberálisok pedig a sajtó- és a gyülekezési szabadság megsértését, és a hátrányos gazdasági intézkedéseket. A liberálisok és a katolikusok közötti kezdeti, kölcsönös bizalmatlanság folyamatos leküzdésével, ekkor kezdődött meg egy hosszú politikai közeledési és alkufolyamat, amely 1829-ben a két tábor összeolvadását jelentette, és unionizmus²⁷ néven vált ismertté. A katolikus és a liberális táborok kölcsönösen elfogadták egymás követeléseit, és támogatták azok elérésében egymást.

Az unionizmus vonatkozásában az elvi megalapozás az, ami külön figyelmet érdemel. Az elvi megalapozás vonatkozásában tetten érhetők a Francia Emberi Jogi Deklaráció rendelkezéseinek nyomai, Benjamin Constant-nak a vallásos gondolkodás fontosságát háttérbe szorító és a megtapasztalható, tényleges szabadságot szorgalmazó politikafilozófiai elvei. Ez utóbbi okfejtés hatása érhető tetten Hughes Felicité Robert de Lamennais írásaiban, aki – követőivel együtt – összeegyeztethetőnek tartja a szekularizált liberális gondolkodás és a katolicizmus alapelveit.

Ezeknek az elveknek a vélt összeegyeztetése okozott problémát XVI. Gergely Pápának, aki először a *Mirari Vos*²⁸ kezdetű enciklikában figyelmezteti, majd később a *Singulari Nos*²⁹ kezdetű enciklikában kiközösítette Lamennais-t.

Lamennais, mint a Pápának engedelmességgel tartozó pap, alávetette magát az Enciklikának, de – Constant elveinek hatása alatt – lelkiismereti szabadságára hivatkozva, folytatta tevékenységét, és ideológiai változásai szélsőségesedtek.

Fontos kiemelni, hogy sem Lamennais, sem követői nem szálltak szembe az Egyházzal, dogmatikai tantételeknek nem szegültek ellen, esetükben az ideológiai irányzatok ütköztek, továbbá Lamennais és követői abban tévedtek, hogy a

²⁶ ERDŐDY 2009, 2–6.

²⁷ ERDŐDY 2009, 5–6; SZKÁROSI 2007, 117–119.

²⁸ <https://www.katolikus-honlap.hu/1501/mirarivos.pdf>.

²⁹ <https://www.papalencyclicals.net/greg16/g16singu.htm>.

katolicizmust és a szekularizált liberalizmust³⁰ egymással összeegyeztethetőként tételezték fel. A két eszmeáramlat összeegyeztethetlenségét később XIII. Leó írta le tudományos igénygel és kánonjogilag kötelező erővel.³¹

Lamennais-nek és követőinek tagadhatatlan érdemei vannak abban, hogy a Belga Alkotmány mérföldkövévé nőtte ki magát: válaszokat adott az emberi jogi gondolkodás XIX. századi kihívásaira, megalapozta a népképviselői demokráciát, megvalósította az állam és az egyház szétválasztását, és a Napóleoni hagyományokból átmentette, ami erre érdemes volt.

A katolikus liberalizmust az utókor háromféleképpen értékeli.³² Mindhárom értékelés kiemeli a szekularizált liberálisok és a katolikusok politikai alkuját. Ez az alku az, aminek mentén az utókor értékítéletei megoszlanak. A legkiegyensúlyozottabb, legpártatlanabb értékelés hordozza magában a legtöbb tanulságot. Ezt az értékelést az alábbiakban idézem:

„[...] liberális katolicizmus nélkül nem történt volna meg a belga forradalom, nem jött volna létre az alkotmány. Az unionizmus jelzett összetettsége természetesen belső ellentmondásosságot is takart, amelyet egyelőre elfedett és áthidalt a közös érdekek hálója, biztosítva katolikusok és liberálisok együttes fellépését a függetlenség és a szabadság kivívása érdekében. A Belgiumban kibontakozó gyakorlat filozófiai igényű megalapozásával Lamennais forradalmi áttörést idézett elő a katolikusok gondolkodásában. A liberális katolicizmus a kor kihívásaira reagálva keresett átfogó választ az amerikai alkotmányozási vívmányok, és a francia forradalom demokratikus törekvéseinek hazai adaptációjára, a szekularizáció agresszív terjeszkedésére, valamint a meginduló ipari forradalom szociális ellentmondásaira. Olyan új elméletként fogalmazódott meg, amely nem törekedett a hitélet tanainak liberalizálására, s a dogmákat feltétel nélküli azonosulással elfogadta. Célját mindenekelőtt az egyház új, a polgári társadalomhoz alkalmazkodó, s azt jobbító orientációjának megteremtésében határozta meg.”³³

3.4. Benjamin Constant politikafilozófiája mint a belga alkotmányfejlődés másik alapja, és a katolicizmus ellenpontja

Az ún. „modern” értelemben vett, immár politikafilozófiai elvekkel megalapozott, a tételes emberi jogi diskurzus számára is releváns emberi jogi gondolkodást a felvilágosodástól számítja a tudomány. Idetartoznak – a teljesség igénye nélkül

³⁰ <https://lexikon.katolikus.hu/L/liberalizmus.html>.

³¹ <https://lexikon.katolikus.hu/L/liberalizmus.html>.

³² ERDŐDY 2009, 11–12.

³³ Az idézetet lásd ERDŐDY 2009, 7.

– Hobbes, Locke, Montesquieu és Rousseau művei.³⁴ Ehhez a korábbi eszmétörténeti vonulathoz képest jelent újítást az elődöket több szempontból kritizáló – saját bevallása³⁵ szerint is –, egy új történelmi korszak kihívásait figyelembe vevő, elméletét e kihívásokhoz igazító Benjamin Constant. Constant a francia forradalom negatív tanulságai, a nemzeti sajátosságokat elnyomó Bécsi Kongresszus politikai vívmányai, az ultramontanizmus, és a liberális kapitalizmus ihletése alapján fogalmazta meg elméletét. Constant a korai felvilágosodás fent felsorolt gondolkodóit kritikával illeti, mivel ők az ókori demokrácia működési mechanizmusait adaptáció nélkül akarták átültetni a XVII–XVIII. századi társadalmakba. Constant – a fent felsorolt új kihívások ihletése alapján – az elődök adaptáció nélküli eszméit az új korszakban működésképtelennek nyilvánította. Constant szerint figyelemmel kell lenni a történelem által kimunkált változásokra, vagyis nem minden múltbéli vívmány ültethető át a jelenbe. Constant tehát egy új korszak kezdetén, a közelmúlt negatív tanulságaiból okulva, az új korszak kihívásaira erőteljesen fókuszálva fogalmazza meg eszmerendszerét. Constant műveiben a kollektív és kötelező részvételre épülő, participatív demokráciát a metodológiai individualizmus váltja fel.³⁶

Benjamin Constant tehát az ún. ideális³⁷ politikafilozófiai elméletek egyik képviselője. Ezek közös lényege, hogy szerzőik nincsenek megelégedve, képtelenek azonosulni a fennálló közjogi struktúrával, és írásaikban – álláspontjuk szerint – jobbat fogalmaznak meg. Constant kritikája egyszerre irányul mind a francia forradalom termidore-i terrorja, mind a napóleoni egyeduradalom, mind a Bécsi Kongresszus Európától életidegen vívmányai, mind az ultramontán katalicizmus ellen.³⁸

³⁴ KEVEVÁRI 2018, 81–90. Lásd még HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 31–45; BÓDI STEFÁNIA – SCHWEITZER GÁBOR (szerk.): *Az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 9–36.

³⁵ BENJAMAIN CONSTANT: *A régiek és a modernek szabadsága*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 1997, 37.

³⁶ CONSTANT 1997, 7–31.

³⁷ GYÖRFFY TAMÁS: Politikai elvek és politikai megfontolások a jogtudományban. In: JAKAB ANDRÁS – MENYHÁRD ATTILA (szerk.): *A jog tudománya: tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, HVG-ORAC, 2015, 82, https://real.mtak.hu/32954/7/Jakab_Andras_A_jog_tudomanya_.pdf.

³⁸ CONSTANT 1997, 7., 9–11.

4. AZ 1814-ES FRANCIA CHARTA, AZ 1815-ÖS EGYSÉGES NÉMET-ALFÖLDI KIRÁLYSÁG ALKOTMÁNYA ÉS AZ 1831. FEBRUÁR 7-I BELGA ALKOTMÁNY EGYÜTTES ELEMZÉSE

A jelen szemelvény három alkotmánytörténetileg egymáshoz kapcsolódó, egymásból tanulságokat merítő alkotmány normaszövegének együttes elemzésére vállalkozik. A három alkotmányszöveg együttes elemzése azért indokolt, mert a kiemelkedő jelentőségű 1831-es belga alkotmány mind a holland, mind a francia Charta tanulságaiból merített, ugyanakkor ezeket a tanulságokat egy sajátos kontextusban teremtette újjá. A hármas elemzés azt mutatja be, hogy a vizsgált alkotmányok közül időben utolsó alkotmány miből merít, mivel szemben száll síkra, és a tanulságokat hogyan teremti újjá egy sajátos nemzeti és egyben eszmétörténeti küzdelem eredményeként, egy öntudatára ébredő, új nemzet közjogi igényeinek megfelelően.

4.1. Módszertani alapvetés

Mivel a szemelvény három alkotmányt vizsgál egyszerre, azonos szempontrendszer szerint, a jogi kultúrák keveredése által kísérve, megfelelő földrajzi közelségben, és egymást időben szorosan követő alkotmánytörténeti korszakban, felmerül a kérdés, hogy ez az elemzés egyszerű történeti kutatásnak tekinthető-e, vagy jog-összehasonlító alkotmányjogi vizsgálódásnak. A jog-összehasonlító kutatás értelmezési módszere és a történeti kutatás ugyanis – főszabályként – nem fér meg egymás mellett, hiszen több ország (jog)történeti jelenségeinek együttes vizsgálata csak a különbségek alátámasztására³⁹ szolgál. Jóllehet ezt az állítást több komparatista⁴⁰ is vallja, az egyes szerzők maguk is hajlamosak polémikba bocsátkozni, a tagadás alóli kivételeket keresni, megindokolni a történeti és az összehasonlító vizsgálódás együttes létjogosultságát. Mielőtt az említett alkotmányszövegek együttes elemzésére kerül sor, indokolt a jogtörténeti és a jog-összehasonlító értelmezés, kutatás, vizsgálódás rövid elhatárolása egymástól. Ezt az elhatárolást azért fontos megtenni, mert maga a jog-összehasonlítás mint kutatási és jogértelmezési módszer pontosan definiálja önmagát, határait, más társterületekkel való kapcsolatát. Ezt a módszertani elhatárolást és/vagy

³⁹ MATHIAS SIEMS: *Comparative Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 289–290.

⁴⁰ UWE KISCHEL: *Comparative Law*. Oxford University Press, 2019, 12–17., 144–148. Lásd még SIEMS 2014, 13–15. és 289–291; PETER DE KRUIZ: *Comparative Law in a Changing World*. New York, Routledge-Cavendish, 2007.

körülhatárolást minden elméleti szerző és gyakorlati jogász is megteszi⁴¹ ún. egyedi⁴² jog-összehasonlító kutatása során. A jog-összehasonlító módszertani magyarázat mindig az írásmű szerves részét képezi. Tekintettel arra, hogy a jog-összehasonlítás mindig kijelöli saját kereteit és terjedelmét, azért a történeti kutatásnak is ki kell jelölni, hogy mi és miért tartozik vagy nem tartozik ennek körébe. A két vitatott társterület összeegyeztethetőségének érdekében felsorakoztatott érvek a következők: a történeti jog-összehasonlítás segít megtalálni azokat a kapcsolódási pontokat, ahol az egyes országok hatottak egymásra, ez milyen mértékben befolyásolta őket és mennyiben maradtak érintetlenek.⁴³ A történeti jog-összehasonlítás létjogosultságát az igazolja, hogy a *tertium comparationis* a comparatista a fejlődés irányának keresésében, és a fejlődés eredményeinek feltárásában látja.⁴⁴ A fejlődést pedig jog és társadalom egymáshatásában, kommunikációjában kell együttesen vizsgálni, és ez egy egzakt képet ad egy jogtörténeti korról, jogtörténet, társadalom és jog összefonódásában.

Ez a szemelvény – mint már említettük – az alkotmányfejlődés ívére koncentrált az 1814. júniusi Francia Charta,⁴⁵ az 1815-ös Egyesült Német-Alföldi Királyság Alkotmányának és az 1831. február 7-i belga Alkotmánynak⁴⁶ együttes elemzésével. A szemelvény a normaszövegek összehasonlításának eszközével érzékelteti, hogy a belga alkotmány honnan indult, miből merített, mi ellen küzdött, és küzdelmei során hová jutott, és teszi mindezt a fent részletezett történeti jog-összehasonlítás módszertana és elhatárolásai szerint. Jogi normák egymáshatása és fejlődése tehát érzékelhető ebben a történeti jog-összehasonlításban.

Az elemzéshez francia nyelvű primer forrásokat használok, mert ezek közelítik meg legpontosabban az eredeti szövegeket, továbbá a történeti jog-összehasonlítás egyik alapvető követelménye, hogy primer forrásokat használjon a komparatista. A jog-összehasonlításnál a nyelvhasználat egyébként, általában is fontos és kínos kérdés, különösen, ha több ország joganyagából merít a komparatista. A fordítások magukban hordozzák a félreértelmezés veszélyét.⁴⁷ A jelen írásmű

⁴¹ Az összehasonlító módszer alkalmazásának szemléletes példája: APARICIO ZOLTÁN GERGELY: *A portugál és a spanyol jogi kultúra hatása a latin (ibero)-amerikai jogrendszerekre. PhD Értekezés (kézirat)*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2020. (A módszertan miatt a teljes írásmű releváns.)

⁴² KISCHEL 2017, 12–13.

⁴³ SIEMS 2014, 290. Lásd még KISCHEL 2017, 13–14.

⁴⁴ SIEMS 2014, Ibid., némileg leegyszerűsítve fogalmaz.

⁴⁵ <https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzfr0117&collection=cow> (a további hivatkozásokban: „Francia”).

⁴⁶ <https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzbe0093&collection=cow&id=1&startid=1&end=34> (a továbbiakban „Belga”).

⁴⁷ SIEMS 2014, 13–15.

esetében az összehasonlítható országok jogrendszereinek időbeni és térbeni közelsége, továbbá az európai jogi kultúra homogenitása miatt a félreértelmezés veszélye nem áll fenn.

4.2. A normaszövegek elemzése

A három alkotmány a Bécsi Kongresszus hatására kialakult, új, mesterséges, a nemzetállami gondolatot tiltó, összeurópai rendre ad választ. A három alkotmány közül kettő – a Francia⁴⁸ Charta és az Egyesült-Német-Alföldi Királyság (továbbiakban Hollandia) alkotmánya – a Bécsi Kongresszus elvárásaival összhangban nyer megszövegezést, míg a harmadik, azaz a Belga Alkotmány, éppen a Kongresszus Európa-idegen elvárásaira ad azokat elutasító választ. Ez utóbbi állítás tükröződik a három alkotmány bevezető részében, amikor a Francia Charta az Isten kegyelméből uralkodó király nyilatkozataként születik,⁴⁹ és a múlt elfeledéséről és a Béke megőrzéséről beszél. A Holland Alkotmányban a Király személyére történő név szerinti utalás más helyen⁵⁰ fordul elő. A Belga Alkotmányban ilyen természetű utalás a bevezetőben nem fordul elő.

A fenti összehasonlítás azt az állítást támasztja alá, hogy a Holland Alkotmány egy célirányosan és kizárólagosan a Bécsi Kongresszus elvárásainak és igényeinek megfelelően, és a megfelelő személyű uralkodóval az élén létrehozott, mesterséges állam, az 1814-es Franciaország pedig szintén a Kongresszus monarchisztikus, restaurációs elvárásait⁵¹ tükrözi. Belgium Alkotmányában ilyen utalásokat már nem találunk, ez az alkotmány egy új, saját, nemzeti, a katolikus liberalizmussal színesített állameszmény jegyében jött létre.

Az államhatárok kérdése szintén a Kongresszus vívmányainak való megfelelést tükrözi. A Holland Alkotmány bevezető részében a Bécsi Kongresszusra történő formális, a Kongresszust megnevező utalás mellett, a mesterségesen létrehozott állam határait és tartományait (provinciáit) is felsorolja az alkotmány.⁵² Erre a felsorolásra szükség is volt, hiszen CONCHA GYŐZŐ találó megállapítása szerint: „Hollandia volt a szerző, Belgium volt a szerzemény.”⁵³ Belgium esetében a formális

⁴⁸ <https://heionline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzn10062&collection=cow&id=1&startid=1&endid=33> (a további hivatkozásoknál „Holland”).

⁴⁹ Lásd „Francia” Kezdő mondat.

⁵⁰ „Holland” Section 2. Art. 12.

⁵¹ ORMOS – MAJROS 2003, 24–31. Lásd még NICOLAAS WILHELMUS: *Recueil de Documents Internationaux relatives à l'Histoire Economique de 1814 à 1924*. Posthumus, 1. kötet. Amsterdam – Keizersgracht, Swets & Zeitlinger, 1925.

⁵² „Holland” Art. 1–3.

⁵³ CONCHA 1884, 2.

utalások elmaradnak, a sajátosan új nemzeti jogalkotói szándék szintén felsorolja a provinciákat és a közigazgatási egységeket, de azok nevét és határai esetleges megváltoztatását – a francia jogalkotói szellemiség bizonyítékaként – kizárólag a törvényeknek rendeli alá.⁵⁴ Belgium az államterület törvény általi meghatározásával jelzi, hogy „szerzemény” mivolta véget ért, és államterületéről kizárólag belső szuverenitásának jogalkotó hatalma által rendelkezik.

A holland és a belga alkotmányokban az államterület meghatározását az állampolgárságra vonatkozó rendelkezések és az ezekkel összefüggő egyéb jogintézmények szabályozása követi.⁵⁵ A Francia Charta nem tartalmaz az állampolgárságra vonatkozó rendelkezéseket. A charta használja ugyan a „les Français” kifejezést, de ez a kifejezés már a törvény előtti egyenlőséggel és az individuumok jogegyenlőségével kapcsolatban jelenik meg először a normaszövegben,⁵⁶ amely a másik két alkotmányszövegben később jelenik meg. A holland és a belga alkotmány alapvető jelentőséget tulajdonít az állampolgárság jogintézményének. Ez nyilván azért van így, mert két újonnan létesített államról van szó – szemben Franciaországgal, amelynek csak a határait módosította a Bécsi Kongresszus a napóleoni idők előttire. Hollandia – lévén mesterségesen, az egyének feje fölött létrehozott állam – elsődlegesen a területén és a gyarmatain lakó embereket tekinti állampolgárainak. Kisebb súllyal ugyan, de ismeri az ún. „naturalizáció”,⁵⁷ azaz „honfiúsítás”⁵⁸ intézményét. A holland alkotmányban lehetőség volt a naturalizációra a király által, egyéves várakozási időt követően, ezután – legalábbis az alkotmány szövege szerint – a honosított állampolgárok jogosultakká váltak közhivatal-viselésre is. E tekintetben számos különbséget mutat a belga alkotmány, amely differenciáltabb szabályozást mutat, magasabb állampolgársági cenzussal. További különbség, hogy a Belga Alkotmányban már felfedezhető az alkotmányos felhatalmazás alapján megalkotott, többszintű szabályozás, amennyiben az Alkotmány már egy külön törvényre utal az állampolgárság részletszabályaira vonatkozóan.⁵⁹ Az állampolgárság megszerzésének feltételeként ismeri a területi, a leszármazási elvet, valamint az állampolgárság házasság általi megszerzését, vagy elvesztését. Kétfajta honosítást ismer, az általánost, és az ünnepélyest. Az ünnepélyes honfiúsítás „grande naturalisation”⁶⁰ volt az egyedüli olyan módja az állampolgárság megszerzésének, amely által a honosított állampolgár teljesen

⁵⁴ „Belga” Art. 1–4.

⁵⁵ „Holland” Art. 4–11., „Belga” Art. 4–7.

⁵⁶ „Francia” Art. 1.

⁵⁷ „Holland” Art. 9. Belga külön törvény rendelkezik a részletszabályokról. Ennek elemzését lásd CONCHA 1884, 32.

⁵⁸ A kifejezést Concha Győző alkalmazza: CONCHA 1884, Ibid.

⁵⁹ „Belga” Art. 4. A részletszabályok elemzését lásd CONCHA 1884, 19–22.

⁶⁰ „Belga” Art. 5.

„asszimilálódik”,⁶¹ azaz a politikai jogok teljességét gyakorolhatja, pl. a közhivatal-viseléshez való jog körében miniszteri tisztséget is betölthet. Az általános honfiúsítás esetében ez utóbbi politikai jogok az állampolgárt nem illetik meg. A „grand naturalisation”-hoz minden honosítandó személy esetében a parlament mindkét kamarájának együttes hozzájárulása szükséges.⁶² Amíg tehát Hollandia esetében a honosítás a király – vagyis a végrehajtó hatalom csúcsának – kizárólagos, diszkrecionális joga, addig Belgium esetében ezt a hatáskört már az alkotmány a törvényhozói hatalom egészére telepíti. Ez a különbség a belga állameszmény parlamentáris, népképviselői, nemzeti jellegét emeli ki, ugyanakkor egy jóval magasabb állampolgári cenzust is előír.

Az állampolgárságra vonatkozó rendelkezéseket az emberi jogi katalógus követi. A terminológia magyarázatra szorul. A Nagy Francia Forradalom ugyanis az ún. „emberi jogoknak” az első generációját hozta magával. Napóleon bukása után Európa az emberi jogok francia típusú gondolatát és alkotmányos szintű vívmányait el akarta felejteni és felejtetni mind az államokkal, mind az egyénekekkel, mind a nemzetekkel. Az ún. „Második Ipari Forradalom” éppen a XIX. század első felében bontakozott ki Nyugat-Európában, ám a gazdasági és társadalmi változásokra az ún. „második generációs emberi jogok” mint reakció még csak kezdeti stádiumban volt. Európa tehát egy emberi jogi és alkotmányjogi vákuumban volt. A XIX. század első fele – különösen a Bécsi Kongresszus vívmányai által uralt Európában – a jogfejlődésnek az a korszaka, amikor az emberi jogokra történő, katalógusszerű felsorolás kivételesnek számított. Az a kifejezetten francia típusú jogszemlélet, amely szerint az állam köteles garantálni és biztosítani egyének, vagy egyének módjára viselkedő (egyelőre még csak vallási vagy politikai) csoportok számára bizonyos természet adta jogokat, és ezeket a jogokat az alkotmány felhatalmazása alapján kizárólag törvény korlátozhatja, még nem volt általános gyakorlat. Az emberi jogok alkotmányos szintű szabályozását éppen a legitimista, abszolutisztikus monarchiák ellen felkelő XIX. századi forradalmak elevenítik fel, s ezek sorában éppen a jelen írásműben részletezett belga forradalom volt az időben első, és az utókor számára a legmeghatározóbb, leginkább példaértékű. Ebben a gondolatsorban mutatkozik meg a jelen írásmű gondolatainak csomópontja. Ami a francia Chartában csak névleg létezett, ami a Holland Alkotmány szerint tilos volt, azt a Belga Alkotmány – Constant metodológiai individualizmusa és a liberális katolicizmus nem hibátlan keveredésével ugyan, de – megvalósította, és évszázadokra példaértékű alkotmányozási gyakorlattá emelte.

⁶¹ Ibid., Art. 5. második fordulata.

⁶² Ibid., Art. 5. első fordulata.

Az emberi jogoknak valamilyen felsorolását mindhárom vizsgált alkotmány tartalmazza. A Francia Charta – az Emberi Jogi Deklarációhoz⁶³ hasonló frapánssággal – minden cikkében egy-egy mondattal felsorolja⁶⁴ a következő katalóguselemeket: köztelherviselés, közhivatal-viselés, törvény előtti egyenlőség, jogállamiság büntetőjogi alapelvei, szabad vallásgyakorlás az Apostoli Római Katolikus vallás államvalláskénti deklarálása mellett, a keresztény felekezetek részesülnek a Királyi Kincstár részéről finanszírozásban, az állampolgárok tulajdonjogának sérthetetlensége, ugyanakkor közérdekből és megfelelő kártalanítás mellett, ismert a kisajátítás intézménye is, véleménynyilvánítás joga, választójog, a politikai véleménynyilvánítás és a szavazatok nem kereshetők vissza, ez utóbbiakért bíróság elé senki nem állítható, és az állampolgárok sem jelenthetik fel egymást.

A fentiekben a Francia Charta emberijogi katalógusa azért került felsorolásra, mert frapánssága és az Emberi Jogi Deklarációhoz való közeli mivolta miatt ez tekinthető olyan szabványnak, amely az összehasonlítás érdekében elvégzett viszonyításra alkalmas. A továbbiakban a holland és a belga alkotmányok emberi jogi szabályozását a franciához képest hasonlítom össze egymással.

Általánosságban elmondható, hogy mindhárom normaszöveg tartalmazza az alkotmányos felhatalmazást külön törvények megalkotására, amelyek egyes emberi jogok részletszabályainak – vagy azok korlátozására vonatkozó szabályok – megalkotására adnak felhatalmazást. A Francia Chartában pl. a véleménynyilvánítás szabadsága esetében történik alkotmányos felhatalmazás olyan külön törvényre, amely a visszaéléseket akadályozza meg.⁶⁵ A Belga Alkotmányban pedig a magánlakás vagy lakóingatlan sérthetetlenségének korlátozására ad törvényi felhatalmazást a jogalkotó.⁶⁶ A holland alkotmány nem tartalmaz ilyen törvényi felhatalmazást.

Általánosságban elmondható továbbá, hogy a három alkotmány közül a Belga Alkotmány rendelkezik a leghosszabb és a legtöbb katalóguselemet felvonultató, és a legrészletesebb szabályozást deklaráló emberi jogi katalógussal.⁶⁷

A jelen tanulmány egésze szempontjából a leglényegesebb kérdés az államfő felelőssége. Ez volt a teljes belga alkotmányozási küzdelem és a forradalmi változások tulajdonképpeni magva.⁶⁸ A jelen tanulmányban esett szó vallási, politikai,

⁶³ <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>.

⁶⁴ „Francia” Art. I–XII.

⁶⁵ „Francia” Art. VIII.

⁶⁶ „Belga” Art. 10.

⁶⁷ „Belga” Art. 7–25.

⁶⁸ DENECKERE 2015, 121–131.

gazdasági, nyelvi különbségekről, és a hivatkozott szakirodalom mindegyike ezt a sok tényezőt felölelő különbözőséget látja a holland–belga ellentét hátterében, ezt okolja a forradalmi eseményekért. DENECKERE hivatkozott cikke azonban mindennek mögé néz, és maga is egy spontán összehasonlítást közöl arról, hogy hogyan viszonyult kezdetben a holland, majd a belga államfő az alkotmányhoz, mennyire volt felelős az abban foglaltak betartásáért. Orániai Vilmos, félvén a belgák felülreprezentáltságától, az 1815-ös alkotmány – egyébként általa megszövegezett – rendelkezéseit is figyelmen kívül hagyva, és a miniszterek összességének kollektív felelőssége mögé rejtőzve,⁶⁹ a már fentebb részletezett nyelvrendelettel, a papképzés állami ellenőrzésével, az oktatás és a sajtó szabadságának korlátozásával, és a hátrányos gazdasági intézkedésekkel nem tartotta be az alkotmányban foglaltakat. Deneckere szerint Vilmos az Alkotmány fölé helyezte magát, felelősségét kizárta. Ez volt az a tulajdonképpeni sérelem, amelyet a liberális katolicizmus vezérlete alatt az egész belga forradalom, az alkotmányozó nemzetgyűlések, a belga katolikus liberális sajtó, és nem utolsósorban maga Szász-Koburgi Lipót személye orvosolt.

5. ÖSSZEGZÉS

A tanulmány kimutatta tehát, hogy a liberális katolicizmus a belga alkotmányozási küzdelem során bebizonyította, hogy rendelkezik alkotmányteremtő, közjogot formáló, nemzeti öntudatot teremtő, erősítő és fenntartó erővel. A belga alkotmány megszületése nagyrészt a liberális katolicizmus érdeme. A liberális katolicizmus nem szándékozott szembe kerülni az önmaga konzerválásáért jogosan küzdő Római Egyházzal. A liberális katolicizmus úgy teremtett alkotmányt, formált közjogot, hogy közben a katolikus tanítás dogmáit, és egyházszervezetét érintetlenül hagyta. Ez egy sarkalatos különbség a XVI–XVII. századi protestantizmushoz képest. Nem kétséges, hogy a belga katolikus vallási-politikai tábor veszélyes talajra lépett, amikor a szekularizáltan gondolkodó liberális táborral megkötötte szükséges politikai alkuját. Viszont a belga katolikus liberalizmus ereje és értéke éppen ebben a veszélyt és a szkepticizmust, sőt a kiközösítést is felvállaló, a nemzet, az oktatás, a papképzés iránt elhivatott párbeszédre bárkivel kész kompromisszumkészségben rejlik. E kompromisszumkészség azonban a felelősségét fel nem vállaló uralkodóval szemben nem ismer kompromisszumot.

⁶⁹ DENECKERE 2015, 126–131.

IRODALOMJEGYZÉK

Szakkönyvek

- CONCHA GYŐZŐ: *Újkori alkotmányok*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1884.
- BENJAMAIN CONSTANT: *A régiek és a modernek szabadsága*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 1997.
- BÓDI STEFÁNIA – SCHWEITZER GÁBOR (szerk.): *Az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008.
- UWE KISCHEL: *Comparative Law*. Oxford University Press, 2019.
- PETER DE KRUIZ: *Comparative Law in a Changing World*. New York, Routledge-Cavendish, 2007.
- MEZEY BARNA – SZENTE ZOLTÁN: *Európai alkotmány- és parlamentarizmus történet*. Budapest, Osiris kiadó, 2003.
- ORMOS MÁRIA – MAJOROS ISTVÁN: *Európa a nemzetközi küzdőtéren Felemelkedés és hanyatlás 1814–1945*. Javított és bővített kiadás. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- BERTRAND RUSSELL: *Freedom and Organization 1814–1914*. London, George Allen & Unwin Ltd, 1934.
- MATHIAS SIEMS: *Comparative Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2014.
- SZÁNTÓ KONRÁD: *A Katolikus Egyház Története*. 2. Köt. Budapest, Ecclesia Kiadó, 1988.
- NICOLAAS WILHELMUS: *Recueil de Documents Internationaux relatives a L'Histoire Economique de 1814 a 1924*. Posthumus, 1. kötet. Amsterdam – Keizersgracht, Swets & Zeitlinger, 1925.

Szakkikkek

- GITA DENECKERE: Continuity and Discontinuity of the Constitutional Monarchy from an International Perspective. The Netherlands-Belgium (1815–1831). *BMGN – Low Countries Historical Review*, 2015 (4), 121–131.
- ERDŐDY GÁBOR: A belga liberális katolikus unionizmus: 1825–1848. *Egyháztörténeti Szemle*, 2009 (1).
- ERDŐDY GÁBOR: A független belga alkotmányos monarchikus rendszer megteremtése. *Jogtörténeti Szemle*, 2010 (1).
- ERDŐDY GÁBOR: Az 1830-as forradalom utáni belgiumi helyzet. *Századok*, 2020 (2), 249, https://epa.oszk.hu/03300/03328/00038/pdf/EPA03328_szaszadok_2020_02_245-280.pdf.
- KEVEVÁRI ISTVÁN: Tolerancia és pluralizmus a XIX. századi politikai filozófiai gondolkodásban. *Acta Humana*, 2018 (2).
- SZABÓ ZSOLT: A reformátorok királytükre. *Acta Humana*, 2018 (3).

SZKÁROSI NIKÉ: A liberális katolicizmus kiemelkedő gondolkodói Franciaországban és Itáliában. *Studia Caroliensis*, 2007 (3), 117–141, https://portal.kre.hu/doc/studia/Cikkek/2007.3.szam/Szkarosi_Nike.pdf.

Kézirat

APARICIO ZOLTÁN GERGELY: *A portugál és a spanyol jogi kultúra hatása a latin (ibero) -amerikai jogrendszerre. PhD Értekezés (kézirat)*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2020.

Internetes források

<https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzfr0117&collection=cow>

<https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzbe0093&collection=cow&id=1&startid=1&endid=34>

<https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>

<https://www.szaktars.hu/osiris/view/mezey-barna-szente-zoltan-europai-alkotmany-es-parlamentarizmus-tortenet-osiris-tankonyvek-2003/?pg=0&layout=s>

<https://bmgn-lchr.nl/article/view/6397/6460>

<https://lexikon.katolikus.hu/U/ultramontanizmus.html>

<https://www.katolikus-honlap.hu/1501/mirarivos.pdf>

<https://www.papalencyclicals.net/greg16/g16sing.htm>

<https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/aparicio-zoltan-gergely/aparicio-zoltan-gergely-vedes-ertekezes.pdf>